

BİBLİYOGRAFYA :

Hızır Bey, *el-Kaşıdetü'n-nüniyye* (Şerhu'l-Kaşıdetü'n-nüniyye içinde), [baskı yeri yok] 1297 (el-Matbaatü'l-Vehbiyye), s. 22, 30, 38, 54, 74; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 91-94; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 111-114; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, II, 449-452; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 340-343; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1348-1349; *Sicill-i Osmânî*, II, 277; Celal Es'ad, *Kadıköy Hakkında Tedkikat-ı Belediye*, İstanbul 1329, s. 14-15; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 346; *Osmanlı Müellifleri*, I, 290-291; A. Süheyl Ünver, *Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944; Fr. Babinger, *Mahomet II, le conquérant et son temps*, Paris 1954, tür.yer.; a.mlf., "Hızır Bey", *İA*, V/1, s. 471; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 76, 176, 229; Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul'un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey Çelebi*, İstanbul 1976; M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara 1987; a.mlf., "Hızır Bey ve Kasıde-i Nüniyyesi", *AÜİFD*, XXVI (1983), s. 549-588; İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebedced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992, s. 129-130; Mustafa Armağan, *Şehir Asla Unutmaz*, İstanbul 1997, s. 141-152; Şerafeddin Gölçük, "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Tayin Ettiği İlk Kadı Kelâm Alimi Hızır Bey 1407-1458 (810-863 H.)", *Millî Kültür*, sy. 12, Ankara 1981, s. 8-12; Mustafa Çuhadar, "Hızır Bey ve Kaside-i Nüniyyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, Kayseri 1987, s. 217-230; J. R. Walsh, "Khidr Beg", *EP* (İng.), V, 4-5; Necdet Sakaoğlu, "Hızır Bey Çelebi", *DBİst.A*, IV, 69-70.

MUSTAFA SAİD YAZICIOĞLU

HIZIR BEY CAMİİ

Manisa Soma'da
XVIII. yüzyıl sonlarında
yapılmış cami.

İlçenin eski bir yerleşim mevkii olan Cuma mahallesinde bulunmaktadır. Kitâbesine göre 1206 (1791-92) yılında Çapanoğlu Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır. Fakat kısa bir müddet sonra Emîr Hızır Bey caminin içini bütünüyle yenilemiştir.

Hızır Bey Camii'nin mihrap duvarı ile minberi

Kareye yakın bir plana sahip olan caminin dış duvarları kâgir olmakla beraber iç aksamı ahşaptandır. Son cemaat yeri, ince ağaç direklere oturan barok profilli kemerlere sahip olup üzeri ahşap örtülü ve dışa taşkın saçaklı olarak düzenlenmiştir. Sütun araları son yıllarda camekânlarla kapatılmış olan son cemaat yerinin ahşap kaplamalı tavanında biri ortada, ikisi yanlarda olmak üzere Osmanlı sanatının son döneminde çok yaygın olan şemsel yapılmış, tavanın geri kalan yüzeyleri çitalarla karelere bölünmüştür.

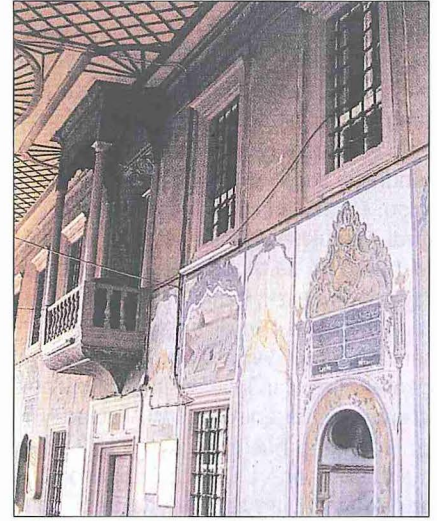
Ana mekâna geçişi sağlayan kapı fazla bezemeli değildir. Bunun üstünde aynı dönemin konak, yalı ve evlerindeki benzer çıkma halinde bir mükebbire yer alır. Bu duvarda sağlı sollu birer mihrap bulunur. Üzerlerine altışar kartuş içine işlenmiş birer kitâbe yerleştirilen mihrapların içleri ve kitâbelerin üstlerindeki tepelikleri çok zengin kalem işi nakışlarla süslenmiştir. Cümle kapısının iki yanındaki pencerelerin alınlıklarında ise Mekke ve Medine'yi tasvir eden fresko tekniğinde resimler yapılmıştır. Son cemaat yeri mihraplarının içleri gibi tepelikleri de cami resimleriyle bezenmiştir. Bu duvarın yukarı kısmında bir dizi halinde mükebbirenin iki tarafında altı pencere sıralanmaktadır.

Ana mekân, ahşap bir çatı içine gizlenmiş bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin sekizgen biçimindeki iç yüzeyi de ortadaki bir göbek dışında sekiz bölüme ayrılarak bunların içleri ve etrafları çiçeklerle bezenmiş, barok çerçevesi madalyonlarla süslenmiştir.

Cami harimi, mekânı üç taraftan saran ve ahşap sütunlara dayanan barok profilli kemerlere sahip üstünde bir galeri bulunan mahfillerle çevrilmiştir. Çıtalı tavanı olan ve duvarların üst kısımları nakışlarla süslü bulunan bu üst kat mahfilin üzerinde bir çıkıntı halinde yer alan balkonun (veya galeri) alt yüzeyinde çepeçevre manzara resimleri sıralanır.

Yapının içinde kapı üstlerinde, mahfil üzerindeki balkonun eteğinde ve mihrapta barok kompozisyonların yanı sıra manzara resimleri bulunmaktadır. Ayrıca sekiz ağaç direk üzerine oturan yuvarlak kemerli ve geniş saçaklı şadırvan da barok üslûpta renkli kalem işleriyle bezenmiştir.

Hızır Bey Camii, iç yüzeylerini kaplayan çok zengin kalem işi nakışları bakımından Rumeli'de birçok örneği bulunan Osmanlı dönemi eserlerinin Anadolu'da pek rastlanmayan bir benzeridir. Bu süslemenin bütünüyle eski Türk motiflerine ya-

Hızır Bey Camii'nin son cemaat yeri duvarından bir görünüş

banca Batı'nın barok üslûplu motifleriyle yapılmış olması, bu sanat akımının Batı Anadolu'da XIX. yüzyıl başlarında iyice hâkim olduğunu gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988, s. 32-39; Ersal Yavi - Neclâ Yazıcıoğlu Yavi, *Manisa*, İzmir 1995, s. 196-199; Ersal Yavi, "Klasik Osmanlı Camii Süslemesine Karşı Reform Örneği: Soma Hızır Paşa Camii", *Antik-Dekor*, sy. 32, İstanbul 1995, s. 127-130.

SEMAYİ YEİCE

HIZIR GÜNLERİ

Halk arasında yazın başlangıcı sayılan
6 Mayıs (hidrellez) günü başlayıp
8 Kasım'a kadar devam eden
dönem için kullanılan bir tabir
(bk. TAKVİM).

HIZIR HAN

(خضر خان)

el-Melikü'l-Kerîm Seyyid Hızır Hân
b. Melik Süleymân el-Alevî
(ö. 824/1421)

Delhi'de hüküm süren
Seyyidler hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1414-1421).

Hızır Peygamber'in soyundan gelen bir aileye mensuptur; babası Melik Süleyman Tuğluklular'ın Mülta'n çağırdarı idi. Çocukluğu bu şehirde geçmiş, babasının

ölümünden sonra Tuğluklu Sultanı III. Muhammed (1390-1393) tarafından onun yerine tayin edilmiştir. Tuğluklu Veziri Mallu (İkbal Han) ve Diopâlpûr hâkimi Sâ-reng Han ile yaptığı mücadelede Mülta'n-daki câgîrini kaybetti (1396). Timur'un Hindistan seferi sırasında (1398) Mevat'a kaçtı; fakat daha sonra onun hizmetine girdi. Tuğluklu sultanları Nusret Şah ile II. Mahmud'un saltanat mücadelelerinden faydalanan Hızır Han yöre halkını kendi tarafına çekti. Timur'un ayrılmasından sonra Tuğluklu Veziri Mallu tekrar ortaya çıkarak Hızır Han'ın arazisini istilâ etmek istediysede başarılı olamadı. Akabinde Hızır Han karşı hücumla geçti ve kısa zamanda Mülta ve Diopâlpûr dışında Lahor ve Sind'i, arkasından da Delhi yolu üzerindeki kale ve kasabaları hâkimiyeti altına aldı. II. Mahmud ile veziri Mallu, Hızır Han'ın yayılma politikasına karşı koymak istediler; ancak başarılı olamadılar ve Mallu Mülta'nı tekrar istilâ etmeye çalışırken yenilip öldürüldü (1405). Daha sonra Hızır Han Delhi'de kendine taraftar kazanmaya çalıştı. Sultan Mahmud ölünce iktidar boşluğundan faydalanan Devlet Han Lûdî (1413-1414) yönetimi ele geçirdi. Fakat Delhi içerisinde taraftarları iyice artmış olan Mülta Valisi Hızır Han birkaç ay sonra muzaffer bir şekilde şehre girdi ve kendini Timurlular'ın vasalı ilân etti (28 Mayıs 1414). Böylece Delhi Sultanlığı'nda Seyyidler hânedanı dönemi başlamış oldu; tutuklanan Devlet Han Lûdî bir süre sonra öldürüldü.

Hızır Han'ın idareyi ele almasından sonra bazı eyaletlerde olaylar çıktı ve racalar fırsattan istifade ederek haraç ödemediler. Bu gelişmeler üzerine Hızır Han, veziri Tâcûlmülk'ü âsileri cezalandırmakla görevlendirdi ve bölgelerde sükûnet tekrar sağlandı (1416).

Sonuna kadar bağlı kaldığı Timurlu ailesine saygısından dolayı Hızır Han "sultan" unvanını almayıp "mesned-i âlî" ve "râyât-ı a'lâ" unvanlarıyla yetindi. Saltanatı boyunca Timurlular adına hutbe okuttu ve para bastırdı; ancak 820'de (1417) Şâhruh'tan sikkelere kendi adını da koyma iznini aldı. Halaçiler ve Tuğluklular zamanındaki devlet teşkilâtını koruyan ve âdet olduğu üzere önemli devlet memuriyetlerine yeni tayinler yapan Hızır Han'ın hükümdarlık dönemi genellikle sınırlarını genişletmek ve kendisine başkaldıran, vergilerini ödemeyen Hindu racalar ile eyalet valilerini tedip etmekle geçti. Bizat kumanda ettiği seferlerin çoğunda başarılı olarak istikrarı sağlamış, bunun

sonunda da topraklarını genişletip Delhi ve Pencab'ı tekrar birleştirmiştir.

Hızır Han, Gwalior ve Mevat üzerine yaptığı seferden dönerken İtâve denilen yerde hastalandı ve 17 Cemâziyelevvel 824'te (20 Mayıs 1421) Delhi'de vefat etti. Âdil, cömert, sözüne sadık ve dindar bir hükümdar olarak tanınıyordu. Timur tarafından tahrip edilen Delhi ve civarı onun zamanında imar edilmiş, ülkede güvenlik sağlanmış ve ekonomik durumda düzelmeye başlamıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Bedâünî, *Muntakhabu-t-tavârih* (trc. G. S. A. Ranking v.dğr.), Delhi 1986, I, 335, 343, 352, 358-365, 375-380, 388, 395, 409; Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, Kalkûta 1935, I, 265-270; Yahyâ b. Ahmed Sirhindî, *Târîh-i Mübârek-şâhî*, Kalkûta 1931, s. 166-182; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâşir*, III, 69-70; T. W. Haig, *Turks and Afghans*, Delhi 1958, s. 106-110; a.mlf., "Hızır Han", *IA*, V/1, s. 471-472; V. D. Mahajan, *The Sultanate of Delhi*, Delhi 1970, s. 215-217; B. S. Nijjar, *Panjab under the Sultans (1000-1526 A.D.)*, New Delhi 1968, s. 70-72; K. A. Nizami, "The Saiyyids", *CHIn.*, V, 630-640; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 22; a.mlf., *Mirza Şâhruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994, s. 100; K. K. Basu, "Account of the First Sayyad Kings of Delhi", *Journal of the Bihar and Orissa Research Society*, XIV (1928), s. 29-35; A. Halim, "Foundation of the Sayyid Dynasty Khizr Khan (1414-1421 A.D.)", *Journal of Indian History*, XXXI (1953), s. 199-212; a.mlf., "Local Administration of the Sayyid Dynasty", *Journal of Asiatic Society of Pakistan*, V (1960), s. 35-62; P. Hardy, "Dihli Sultanate", *EP* (İng.), II, 270; Aziz Ahmad, "*Khizr Khân*", a.e., V, 5-6.

ENVER KONUKÇU

HIZIR HAYREDDİN REİS

(ö. 979/1572 ?)

Ünlü Türk denizcisi.

Akdeniz'de faaliyet gösteren ve Osmanlı donanmasına hizmet eden bir aileden gelir. Babası, Barbaros Hayreddin Paşa'nın önde gelen yedi reisinden biri olup Kanûnî Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi'nde (1522) deniz harekâtını büyük bir başarıyla idare eden Kurdoğlu Muslihuddin Reis'tir. Muslihuddin Reis, Barbaros Hayreddin'e duyduğu hayranlıktan ötürü erkek çocuğu olunca adını Hızır Hayreddin koymuştur. Bazı resmî belgelerde Hızır Hayreddin'in adı Kurdoğlu Hızır Reis olarak da geçer (BA, MD, nr. 3, hk. 1004).

Hızır Hayreddin bir süre Barbaros'un emrinde çalıştı. Mesleğinde giderek yükseldi ve önemli hizmetlerde bulundu; hassa reisleri arasında yer aldı. 12 Receb

967'de (8 Nisan 1560) Rodos beyi Ahmed'in sefere gitmesi emredildiğinden Hızır Hayreddin, adanın ve civardaki limanların korunması, tüccar gemilerinin güvenliğinin sağlanması ile görevlendirildi. Ancak 23 Nisan'da gönderilen bir başka emirle, vazifesinden feragat eden İskenderiye kaptanı Şücâ'nın yerine tayin edildi (BA, MD, nr. 3, hk. 940, 999, 1004, 1032). Mısır'daki kaptanlığı sırasında bazı önemli görevleri yerine getirdi, bu arada Süveyş kaptanlığını da üstlendi. Nitekim Rebîülevvel 972'de (Ekim 1564) Süveyş kaptanı İken İzmir civarındaki Sığacak / Sığla sancak beyiliğine tayin edildi (BA, MD, nr. 6, hk. 294). Onun bu görevde ne kadar kaldığı ve ne gibi faaliyetlerde bulunduğu bilinmemekle birlikte II. Selim'in saltanatının (1566-1574) ilk yıllarında Sumatra'da Açe sultanlığına yardım kararı alındığı sırada yine Süveyş kaptanlığı yaptığı anlaşılmaktadır. Kendisi bu sıfatla Hint seferine çıkmakla görevlendirilmiş, yerine Mahmud Reis getirilmiştir. Ancak Yemen'de isyan çıkması Hızır Hayreddin'in Açe'ye gitmesine engel oldu. Zeydiyye ailesinden olan İmam Mutahhar'ın isyan ederek San'a Beylerbeyi Murad Paşa'yı esir alıp kendi adına hutbe okutması üzerine Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa Yemen serdarlığına tayin edildi. Bu arada 29 Cemâziyelâhîr 975'te (31 Aralık 1567) Hızır Hayreddin Reis'e gönderilen bir hükümler de Hint'e gitmek için hazırlamış olduğu on beş parça gemiyi alıp Süveyş kaptanı Mahmud Reis ile birlikte Yemen tarafına gitmesi emredildi (BA, MD, nr. 7, hk. 916). Hızır Hayreddin'in Yemen'e gitmesi, Serdar Lala Mustafa Paşa ile Mısır Beylerbeyi Koca Sinan Paşa arasındaki anlaşmazlık yüzünden aylarca gecikti. Serdarın Hızır Hayreddin'le beraber Kahire'ye gelişinden sonra toplanan divanda da anlaşmazlık giderilemedi (Âlî, vr. 176^a). Bunun üzerine 21 Safer 976'da (15 Ağustos 1568) Lala Mustafa Paşa azledilerek Yemen serdarlığına Sinan Paşa getirildi. Bu yüzden donanma da ancak bu tarihten sonra İskenderiye'den hareket edebildi. Sinan Paşa ile yeni San'a Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa, İmam Mutahhar'ın ele geçirdiği yerleri geri almak için mücadeleye başladılar. Hızır Hayreddin orduya bir yandan malzeme taşırken öte yandan isyanın bastırılması için denizden yardımcı oldu. 1569 baharında da serdarın emriyle Aden'i kuşattı. Zilkade 976 (Mayıs 1569) içinde Aden'in alınması ile Yemen isyanı tamamiyle bastırıldı.

İsyanın bastırılmasından sonra Hızır Hayreddin, bu arada Açe için hazırlanan